

Siin publitseeritud "Meng-zi" esimese raamatu esimese osa (I, A; viidetes tähistab rooma number raamatu numbrit, täht A või B raamatu vastavat – esimest või teist osa ja araabia number vastavat peatükki) tõlge, mis sisaldab Meng-zi vestlust kolme kuningaga: Liangi ehk Wei riigi kuninga Hui ja kuningas Xiangiga ning Qi kuninga Xuaniga, annab põhiorientiiri küsimuse "kuidas" temapoolsele lahendusele, mille võti on – inimlik valitsus. Kogu ülejäänud raamat ("Meng-zi" koosneb seitsmest kaheosalisest raamatust, igas hulk peatükke) on sisuliselt sama teema laiendus, kuigi sisaldab märksa huvitavaid ja sügavamaid arutlusi ülalpool põgusalt viidatud teemadel.

Tõlge on tehtud väljaandest: Sishu duben. Xia ce. Beijing, 1986 (Nelikraamat. Lugemik. II köide. Peking, 1986). Kriitiliselt on kasutatud ka juba klassikalisteks saanud tõlkeid: Legge 1895; Popov 1904 ja Wilhelm 1916. Käesoleva ajakirja-artikli piiratud mahu tõttu on tõlge varustatud ainult kõige hädapärasemate kommentaaridega.

Sishu 1986 – Sishu duben. Xia ce. Beijing: Zhongguo youyi chubanshe (Nelikraamat. Lugemik. II köide).

Sishu Wujing 1993 – Sishu Wujing. Beijing: Zhongguo youyi chubanshe (Nelikraamat ja Viisraamat).

Spirin 1976 – V. S. Spirin. Postroenie drevne-kitajskih tekstov. Moskva. Nauka.

Zhuang-zi 1991 – Zhuang-zi. Shang, zhong, xia ce. Beijing: Zhonghua shuju chubanshe (Zhuang-zi. I, II, III köide).

Titarenko 1985 – Kitajskaja filosofija. Enciklopedičeskij slovar'. Glavnyj redaktor M. L. Titarenko.

Vassiljev 1989 – L. S. Vasiljev, Problemy genezisa kitajskoj mysli. Moskva. Nauka.

Wilhelm 1916 – Mong Dsi (Mong Ko), Aus dem Chinesischen verdeutscht und erläutert von Richard Wilhelm. Jena: Eugen Dietrich Verlag.

Wilhelm 1921 – Liä Dsi, Das wahre Buch von quellenden Urgrund. Aus dem Chinesischen verdeutscht und erläutert von Richard Wilhelm. Jena: Eugen Dietrich Verlag.

VESTLUS LIANGI KUNINGA HUIGA (Meng-zi, I, A)

☯ 1. Meng-zi kohtus Liangi kuninga Huiga¹. Kuningas ütles: "Auväärne ei pidanud paljuku tuhande *li*² tagant kohale tulla. Kas tahab ta ehk minu riigile miskitmoodi kasu tuua?"

Meng-zi vastas: "Miks kuningas kasust räägib, kui on ometi olemas inimlikkus ja kohasus! Kuningas räägib, kuidas oma riigile kasu tuua. Suurnikud räägivad, kuidas oma suguvõsale kasu tuua. Ametnikud ja lihtrahvas räägivad, kuidas iseendale kasu tuua. Ülemad ja alamad riidlevad kasu pärast, riik aga läheb hukka. Kümne tuhande sõjavankri riigis langeb valitseja tuhande sõjavankri suguvõsa kätte läbi. Tuhande sõjavankri riigis langeb valitseja saja sõjavankri suguvõsa kätte läbi.³ Kümnest tuhandest vallata tuhandet, tuhandest vallata sadat – kas seda siis veel küll ei ole! Kui aga kohasus jäetakse tahapoole ja kasu tõstetakse ettepoole, siis ei lõpe ahnitsemine enne, kui ollakse kurguni täis. Inimlik ei jäta maha oma vanemaid, kohane ei pööra selga oma valitsejale. Kuningas rääkigu ainult inimlikkusest ja kohasusest. Milleks üldse rääkida kasust?"⁴

☯ 2. Meng-zi kohtus Liangi kuninga Huiga. Kuningas seisis järve kaldal ning, imetledes hanesid ja luiki, põtru ja hirvi, ütles: "Kas ka väärikad tunnevad sellest rõõmu?"

Meng-zi vastas: "Ainult väärikad tunnevadki sellest rõõmu. Kes ei ole väärikas, võib küll olla selle omanik, aga rõõmu ei tunne. "Laulude raamatus" on öeldud:

"Ehitas torni,
möötis ja plaanis.
Rahvas lõi kaasa,
õhtuks sai valmis.
Tagant ei sundinud,
rahvas kui lapsed.
Kuninga rohtaias
puhkavad põdrad,
rammusad hirved,
valevad linnud.
Kuninga tiigid
kiahvad kaladest."⁵

Rahvas ehitas kuningas Wenile torni ja kaevas järve ning tundis ise neist rõõmu. Oma torni kutsus "imeliseks torniks", oma järve kutsus "imeliseks järveks". Rõõmustas põtrade ja hirvede, kalade ja kilpkonnade üle. Muistsed rõõmustasid koos rahvaga, sellepärast suutsidki rõõmustada.

"Tangi kõnedes" on öeldud: "Päike, millal küll kaod, et koos sinuga võiksite surra?"⁶ Rahvas soovis koos päikesega surra. Kuigi oli torn, oli järv, olid linnud, olid loomad, kas saab aga üksipäini neist rõõmu tunda?"

☉ 3. Liangi kuningas Hui ütles: "Mina teen oma riigi heaks kõik, mida oskan. Kui keskjooksul⁷ on ikaldus, saadan rahva idakaldale. Keskjooksule saadan aga leivavilja. Kui idakaldal on ikaldus, toimin samamoodi. Olen tähele pannud naaberriikide valitsemist, ning leidnud, et mitte kuskil pole minust hoolikamat. Miks siis ikkagi naabrite juures rahva arv ei vähene ning minu juures ei suurene?"

Meng-zi vastas: "Kuningale meeldib sõda, ma seletan siis sõja näitel. Kõmisevad trummid, tärisevad relvad.⁸ Siis aga visatakse maha soomusrüüd, haaratakse kaasa relvad ja pannakse jooksu. Kes jookseb sada sammu, enne kui seisma jääb; kes jookseb viiskümmend sammu, enne kui seisma jääb. Need, kes viiekümne sammu peal seisma jäid, naeravad nende üle, kes alles saja sammu peal seisma jäid. Kas neil on õigus?"

Kuningas ütles: "Muidugi ei ole! Tõesti nad ei jooksnud küll sadat sammu, aga ometi pistsid ju põgenema."

Meng-zi ütles: "Kui kuningas sellest aru saab, siis ärgu küll lootku, et tema juures rohkem rahvast saab olema kui naabermaades. Ei lasta mööda külviaega – leiba ei jõuta ära süüa. Ei lasta võrke poritiiki – kalu ja kilpkonni ei jõuta ära süüa. Õigel ajal minnakse kirvega metsa – puid ei jõuta ära põletada. Leiba, kalu ja kilpkonni ei jõuta ära süüa – rahva elujärg on hea, surnud korralikult maetud. Rahva elujärg on hea, surnud korralikult maetud – sellest algab kuninglik kulg⁹.

Viiele aakrile istutatakse mooruspuid – viiekümneaastased võivad käia siidis. Peetakse kanu, põrsaid, koeri ja sigu, ei lasta mööda õiget aega – seitsmekümneaastased võivad süüa liha. Sada aakrit põldu, õigel ajal haritakse – suurgi pere ei jää nälga. Kantakse hoolt koolihariduse eest, jär-

gitakse kohaselt pojalikkust ja vennalikkust – hallpead ei käi teedel, kott seljas.

Seitsmekümneaastased käivad siidis ja söövad liha, lihtrahvas pole näljas ega külmas – kui see pole kuninglikkus¹⁰, mis see siis on!

Koerad ja sead söövad inimeste toitu – ometi ei mõista panna piiri. Teede peal on nälgasurnud – ometi ei mõista lahti teha viljaladusid. Inimesed surevad – öeldakse, et ega's mina, aasta on ju selline! Mis on see teistmoodi, kui tappes inimest öeldakse, et ega's mina, nuga tegi ju. Kuningas ärgu süüdistagu aastaid, küll siis ka rahvast taeva alt tema juurde tuleb!"

☉ 4. Liangi kuningas Hui ütles: "Kuulaksin meeldi õpetust."

Meng-zi vastas: "Tappa inimest malaka või mõõgaga, kas on seal mingit vahet?"

"Seal ei ole mingit vahet."

"Tappa mõõgaga või valitsemisega, kas seal on mingit vahet?"

"Ka seal ei ole mingit vahet."

"Köögis on rammusat liha, tallides rammusaid hobuseid. Rahvas näeb nälginud välja, külates surrakse nälga. Eks ole see ju, nagu lastaks metselajaid inimesi õgima. Metselajad õgivad üksteist, seegi on inimestele vastik. Kui aga need, kes peavad olema rahvale isa ja ema eest, valitsevad nii, et ei suuda hoida metselajaid inimesi õgimast, siis nad küll vaevalt saavad olla rahvale isa ja ema eest. Konfutsius on öelnud: "Neil, kes hakkasid tegema matusenukke, ei olnud vist järeלטulijaid."¹¹ Kuigi olid inimeste moodi, ikka maeti maha. Mida siis veel rääkida neist, kes lasevad oma rahval nälga surral!"

☉ 5. Liangi kuningas Hui ütles: "Eks auväärne ju tea, et taeva all polnud Jini riigist¹² võimsamat. Mina sain selle endale, aga ometi sain hiljem idas Qi käest lüüa. Vanem poeg sai veel seal hukka. Läänes kaotasin Qinile seitsesada *li*¹³ maad. Lõunas häbistas mind Chu. Kannan seda häbi endaga ja tahaksin koos surnutega maha pesta. Mida peaksin tegema?"

Meng-zi vastas: "Valitsedes kas või ainult saja *li* suurusel maal¹³, võib kuningas valitseda rahvast inimlikult: pehmendada karistusi, vähendada makse. Siis küntakse põllud üles ja juuritakse välja umbrohi. Täisealistel jääb aega üle, et edendada pojalikkust ja vennalikkust, ustavust ja usaldust¹⁴. Kodus teenitakse isasid ja

vanemaid vendi, väljas teenitakse vanemaid ja ülemaid¹⁵. Nõnda võib paljaste malakatega võita Qini ja Chu raudseid soomusrüüsid ja vahe-
daid relvi.

Nemad ei anna rahvale aega künda ega külva-
ta, et toita isasid ja emasid. Isad-emad on külmas
ja näljas; vennad, naised ja lapsed jooksevad laia-
li. Nemad hukutavad oma rahvast. Kui kuningas
läheb sõjakäigule, kes talle siis üldse on vastu hak-
kamas? Sellepärast öeldaksegi: "Inimlikul pole
vaenlasi." Kuningas ärgu selles kahelgu.

☉ 6. Meng-zi kohtus Liangi kuninga Xiangiga¹⁶.
Pärast väljas rääkis teistele: "Eemalt vaadates
pole ta üldse valitseja meele. Lähemalt vaada-
tes pole temas midagi aukartustäratavat. Äkit-
selt aga küsis: "Kuidas saab korda taevaalluse?"

Mina vastasin: "Tuleb ühendada."

Tema omakorda: "Kes suudab ühendada?"

Mina vastu: "Ühendada suudab see, kellele
ei meeldi inimesi tappa."

Tema: "Kes temaga kaasa tuleksid?"

Vastasin: "Kõik taeva all tuleksid temaga ka-
asa. Kuningas teab ju teraviljaorast. Kui seitsmen-
dal-kaheksandal kuul on põud, siis oras kuivab
ära. Kui taevast katavad tihedad pilved ja sajab
ohtralt vihma, siis paneb see orase mähinal kas-
vama. Kes siis veel suudab kasvu kinni pidada?"

Praegu ei ole taeva all rahvajuhti, kellele ei
meeldiks inimesi tappa. Kui leiduks selline, kel-
lele ei meeldiks inimesi tappa, siis kogu rahvas
taeva all pöörduks lootusrikkalt tema poole. Siis
oleks tõesti nii, et kogu rahvas tuleks tema juur-
de, nagu allapoole tormav vesi. Kes siis veel suu-
dab rahvast kinni pidada?"¹⁷

☉ 7. Qi kuningas Xuan¹⁸ küsis: "Kas on midagi
kuuldud Qi valitseja Huani ja Jini valitseja Weni
tegudest¹⁹?"

Meng-zi vastas: "Konfutsiuse järelkäijad pole
Huani ja Weni tegudest midagi rääkinud, sellepä-
rast järeltulevad põlved neist ei pajata. Teie aland-
lik teener ei ole ka midagi kuulnud. Kui vaja, võin
aga rääkida sellest, kuidas olla kuningas."

Kuningas küsis: "Missugust väge on vaja sel-
leks, et olla kuningas?"

Meng-zi vastas: "Rahva eest hoolt kanda ja
ollagi kuningas ning mitte keegi ei suuda vastu
hakata."

Kuningas küsis: "Kas ka näiteks mina saak-
sin rahva eest hoolt kanda?"

Meng-zi vastas: "Saaksite."

"Millest on teada, et ka mina saaksin?"

"Teie alandlik teener kuulis kord Hu Helt²⁰,
et kord, kui kuningas saalis istunud, viidud tema
eest ohvrihärja mööda. Seda nähes küsinud ku-
ningas: "Kuhu see härg viiakse?" "Kellale vere-
ohvriks²¹," kõlanud vastus, mispeale kuningas
öelnud: "Ärge viige. Ma ei kannata välja tema
hirmu, keda justnagu süütult tapale viiakse." Ku-
ningalt küsitud: "Kas siis peaks kellale vereohvri
toomata jätma?" Kuningas lausunud seepea-
le: "Kuidas võib ohvri toomata jätta? Aga vaheta-
ge härg oina vastu." Ma ei tea, kas see on tõesti-
sündinud lugu või ei ole."

Kuningas ütles: "On küll."

Meng-zi ütles: "Kui inimesel on süda sees,
siis sellest aitab, et olla kuningas. Rahvas arvab,
et kuningat oli lihtsalt kahju, teie alandlik tee-
ner teab aga kindlasti, et kuningas ei kannata-
nud välja."²²

Kuningas ütles: "Nii see tõesti on. Rahvas on
rahvas. Kuigi Qi riik on väike, poleks mul olnud
kahju ühest härjast. Ma tõesti ei kannatanud väl-
ja tema hirmu, keda justnagu süütult tapale vii-
di. Sellepärast lasingi härja oinaga ära vahetada."

Meng-zi ütles: "Kuningas ärgu imestagu, et
rahvas arvas, nagu oleks tal kahju olnud. Kust
too pidi teadma, miks suur vahetati väiksema
vastu. Kui kuningas tundis, et süütut viidi tapa-
le, miks ta siis laskis härja asemel oina võtta?"

Kuningas muhes ja ütles: "Mis mul tegeli-
kult südame peal oli? Ma ei vahetanud ju selle-
pärast härja oina vastu, et mul oleks oma varan-
dusest kahju olnud, aga rahvas hakkas ikkagi rää-
kima, nagu oleks mul kahju olnud."

Meng-zi ütles: "Pole viga. See just ongi inim-
likkuse kunst. Härja te ju nägite, oinast aga ei
näinud. Õilsaga ongi nii, et kui näeb looma ela-
vana, ei kannata välja näha tolle surma. Kui kuu-
leb looma häält, ei kannata süüa tolle liha. Sel-
lepärast ongi nii, et õilis hoiab kõõgist eemale."

Kuningas ütles rõõmsalt: "Laulude raamatus"
on öeldud:

"Teistel mis südamel,
mina saan aru."²³

See on nagu Õpetaja kohta öeldud, sest mi-
nuga just niimoodi oligi. Pöörasin ümber ja uuri-
sin, oma südameni ikka ei jõudnud. Õpetaja üt-
les sõna, südamesse jäi mure. Kuidas selline süda
sobib kokku kuningaks olemiseks?"

Meng-zi ütles: "Kui keegi tuleks kuninga juurde ja ütleks, et tal on jõudu küllalt, et tõsta üles sada puuda, ometi ei jõuaks tõsta ühte udusulgegi; et tal on silmavalgust küllalt, et seletada peenimat karvakest, ometi ei näe haakoormat, kas siis kuningas usuks teda?"

"Ei usuks."

"Nüüd aga ongi ju nii, et kaastunne on jõudnud küll loomadeni, miks ei ole see aga jõudnud rahvani? Ühte udusulge ei jõuta tõsta sellepärast, et ei rakendata jõudu. Haakoormat ei nähta sellepärast, et ei rakendata silmavalgust. Rahvas ei näe hoolt sellepärast, et ei rakendata kaastunnet. Kuningas pole kuninglik mitte sellepärast, et ta ei suuda, vaid sellepärast, et ta ei tee."

"Kuidas teha vahet tegematusse ja suutmatusse vahel?"

"Kui lasta kellelgi võtta suur mägi kaenla alla ja jalutada sellega läbi Põhjamere²⁴ ning ta ütleb selle peale, et ei suuda seda, siis ta tõesti ei suuda. Kui lasta kellelgi vanema inimese jaoks hagu peenemaks murda ning ta ütleb selle peale, et ei suuda seda, siis ta lihtsalt ei tee seda, mitte et ta ei suudaks. Kui kuningas ei ole kuninglik, siis ei ole see sedasorti asi, nagu suur mägi kaenla all läbi Põhjamere jalutada. Kui kuningas ei ole kuninglik, siis on see sedasorti asi, nagu hao peeneks murdmine.

Pidades au sees oma vanemaid, tuleb jõuda teiste inimeste vanemateni. Hoides oma lapsi, tuleb jõuda teiste inimeste lasteni. Siis on taevalune nagu pihu peal. "Laulude raamatus" on öeldud:

"Leskede eest hoolitsedes,
vendadega sõbralikult,
valitses ta koduvaldu."²⁵

See tähendab, et ta võttis nad oma südamesse ja ongi kõik. Kui tegutseda kaastunde ajal, on sellest küll, et kanda hoolt maa eest nelja mere vahel. Kui ei tegutseta kaastunde ajal, ei saa isegi oma naiste ja laste eest hoolt kantud. Muistsed inimesed ei erinenud praegustest mitte millegi muu poolest, kui et nad tegutsesid hästi. Praegu jõuab kaastunne isegi loomadeni, aga miks küll ei jätku seda rahvale?

Kaaludes saab teada kaalu, mõõtes saab teada suuruse. See käib iga asja kohta, seda enam peaks nii toimima südamega. Kuningas, võtke õige mõõta südant!

Või on kuningale hoopis südamelähedane pidada sõda, seada ohtu sõdurid ja ohvitserid, ajada vihale maaisandad?"

"Kuningas ütles: "Kus siis see saab mulle südamelähedane olla! Ma püüan ainult täita oma suurt soovi."

"Kas saaks ehk kuulda kuninga suurest soovist?"

Kuningas muheles, aga ei öelnud midagi.

Meng-zi ütles: "Kas kuningal ei jätku viimaks rammusaid hõrgutisi suhu panna? Või ei jätku ehk pehmeid ja sooje rõivaid kehakatteks? Või ei jätku ehk iluasju silmarõõmuks? Või ei jätku ehk kaunist muusikat kõrvale kuulata? Või ei jätku ehk liignaisi, kes igat teie korraldust täidaksid? Kuninga teenrid peaksid ju saama kõike seda piisavalt muretseda. Kas kuningal see mure ongi?"

"Ei ole selles asi."

"Kui nii, siis ma tean, mis on kuninga suur soov. Kuningas soovib maad juurde saada, pöörata enda poole Qini ja Chu, valitseda keskriike ja alistada barbarid. Kui toimida niimoodi selle soovi täitmiseks, siis oleks see sama hea, kui ronida puu otsa kalu püüdma."²⁶

Kuningas ütles: "Kas asi on siis tõesti nii hull?"

"Kardan, et asi on veel hullem! Kuigi puu otstast kalu ei saa, ei tule sellest ka kellelegi miskit häda. Kui aga selliste soovide täitmiseks toimida nõnda kõige oma südamejõuga, siis tuleb sellest kindlasti häda."

"Kas võiks lähemalt kuulda saada?"

"Kui Zou läheks Chu²⁷ vastu sõtta, mida kuningas arvab, kes võidab?"

"Chu võidab."

"Nii see on, et väike ei saa mingil juhul suure vastu; üks ei saa mingil juhul hulga vastu; nõrk ei saa mingil juhul tugeva vastu. Nelja mere vahel on üheksa riiki, kellel on maad tuhande /i ümber. Qi on neist üks. Kas pole ükski kaheksa vastu minna sama, kui Zou läheks Chu vastu? Kas poleks parem pöörduda oma juure²⁸ poole?"

Kui kuningas hakkaks nüüd valitsemisel inimlikkust rakendama, siis tahaksid kõik ametimehed taeva all tulla kuninga teenistusse; maa-harijad tahaksid kõik künda kuninga põlde; kaupmehed tahaksid kõik tuua oma kaubad kuninga linnadesse; teekäijad tahaksid kõik matkata kuninga teedel. Taeva all kõik, kes ägavad oma valitsejate all, tahavad tulla kuninga kaitse alla. Kes siis enam suudaks neid kinni pidada!"

Kuningas ütles: "Ma olen rumalavõitu ega suuda seda tabada. Sooviksin, et õpetaja aitaks kaasa minu sihtidele ja teeks mulle asjad selgeks. Kuigi ma pole eriti taiplik, tahaksin ikkagi proovida."

Meng-zi ütles: "Pole kindlat omandust, aga süda on kindel – seda suudavad ainult õpetlased. Rahvas on selline, et kui pole kindlat omandust, siis pole ka kindlat südant. Kui pole kindlat südant, siis tulevad üleastumised, kuriteod ja liialdused. Siis pole enam midagi teha. Kui olakse juba kord langenud, siis ei aita muud, kui karistamine. See on nagu püüda rahvas võrku. Kas aga inimlik saaks rahvast võrku püüda! Sellepärast kannab valgustatud valitseja hoolt selle eest, et rahval oleks omandust, millest jätkub isa-ema ülalpidamiseks ja naise-lastete toitmiseks. Et heal aastal oleks kõht täis ja halval aastal saaks ära hoida näljasurma. Siis oleks juba kerge sundida rahvast järgima head."²⁹

Praegu aga kantakse rahva omanduse eest hoolt niimoodi, et ei jätku ei isa-ema ülalpidamiseks ega naise-lastete toitmiseks. Heal aastal on kitsas käes ja halval aastal on surm silme ees. Niimoodi võib ehk näljasurma ära hoida, hirmus, et sedagi ei jõua. Kust aga võtta aega kommete ja kohasuse jaoks? Kui kuningas soovib õieti toimida, peaks ta pöörduma oma juure poole!

Viiele aakrile istutatud mooruspuid – viiekümneaastased võivad käia siidis. Peetakse kanu, pörssaid, koeri ja sigu, ei lasta mööda õiget aega – seitsmekümneaastased võivad süüa liha. Sada aakrit põldu, õigel ajal haritakse – suurgi pere ei jää nälga. Kantakse hoolt koolihariduse eest, järgitakse kohaselt pojalikkust ja vennalikkust – hallpead ei käi teedel, kott seljas. Vanad käivad siidis ja söövad liha, lihtrahvas pole näljas ega külmas – kui see pole kuninglikkus, mis see siis on!"³⁰

Tõlkinud Märt Läänemets

MÄRT LÄÄNEMETS
(1962)

Lõpetanud Tartu Ülikooli ajaloo teaduskonna psühholoogia eriala 1985. Täiendõpe Hiina RVs 1992/93 ja 1997/98. MA ajaloo erialal 1999. TÜ orientalistikakeskuse teadur, ajaloo doktorant. Peamised uurimisteemad: hiina klassikalised ja budistlikud tekstid.

Järeldused

¹ Tegemist on Vana-Hiina Wei riigiga (tänapäeva Shanxi provintsi aladel), mis eraldus kunagi võimsast Jini riigist 446. a e.m.a (mitte segi ajada varasema Wei riigiga ida pool, mille nime kirjutatakse hiina keeles teistsuguse kirjameetriga). Pealinna järgi nimetati Wei riiki ka Liangiks. Kuningas Hui ("Armulik") valitses Liangis 335.–319. a e.m.a Meng-zi külastas Liangi arvatavasti 322. a e.m.a.

² *Li* – vanahiina pikkusmõõt, ca 500 m. Tuhat *li* d tähendab ka lihtsalt pikka vahemaad.

³ Muistses Hiinas hinnati riigi sõjalist võimsust sõjavankrite hulga järgi, mida riik võis välja panna. Väejuhi ja sõjandusfilosoofi Sun-zi (VI–V saj e.m.a) järgi kuulus ühe sõjavankri juurde sada sõdurit. 10 000 vankri omanik tähendab suurriigi valitsejat, 1000 vankri omanik väiksema vasallriigi valitsejat, 100 vankri omanik suuraadlikku-maaisandat. Kuigi arvud on muidugi tinglikud, annab see siiski vihe, kui suuri armeesid tollased valitsejad võisid käsutada.

⁴ Meng-zi, vastandades kasu (*li*) inimlikkusele (*ren*) ja kohasusele (*yi*), identifitseerib ennast siin Konfutsiuse järgijana, kes kaks viimast mõistet kasutusele tõi, ning Mo Di ja Yang Zhu oponendina, kelle õpetus põhines kasu printsiibil.

⁵ "Laulude raamat" (*Shijing*) – hiina muistsete rahvalaulude kogu, konfutsianistliku kaanoni "Viisraamat" (*Wujing*) üks osa. Tsiteeritud laul on pärit "Laulude raamatu" kolmandast osast "Suured oodid" (*Daya*) (Sishu Wujing 1993: 194) ja kuulub Zhou kuningasoo legendaarse rajaja Wen-wangi ("Kultuurikuningas") ülistavate oodide tsükklisse. Tsitaat peab illustreerima Wen-wangi kui ideaalvalitseja üksmeelt oma rahvaga.

⁶ Kuningas Tang oli Zhoule eelnenud Shangi dünastia legendaarne rajaja, kes kukutas troonilt Xia dünastia viimase kurja ja korrumpeerunud kuninga Jie. Viidatud lause on pärit teisest kanoonilisest raamatust "Kirjade raamat" (*Shujing*), kus nimetatud "Tangi kõned" moodustavad omaette tsükli (Sishu Wujing 1993: 120). Viidatud lause mõte on see, et kuningas Jie, kes võrdles ennast päikesega, valitsus oli nii halb, et rahvas soovis pigem surra koos päikesevalgusega, kui tema all edasi elada.

⁷ Mõeldud on Kollast jõge (*Huanghe*).

⁸ Suure trummi löökidaga anti rünnakusignaal.

⁹ Kuninglik kulg (*wangdao*) – Meng-zi riigiõpetuse tuum, mis tähendab ideaalset, inimlikkusele ja kohasusele põhinevat valitsemist, mille puhul kõige tähtsam on see, et rahval lastakse segamatult õigeaegselt põllutööd teha ega koormata teda liigsete koormistega. Meng-zi tõstab selle kõrval siiski veel esile ka traditsioonilisel väärtussüsteemil põhinevat haridust, mille keskseteks kategooriateks on "pojalikkus" (*xiao*) ehk vanemate austamine ja "vennalikkus" (*di*) ehk vastastikune lugupidamine. See ja järgnevad kaks lõiku, kus Meng-zi kirjeldab ja määratleb "kuninglikku kulg", on kirjutatud muudest osades silmatorkavalt erinevas stiilis, nn *jing*-tekstina ehk skeemtekstina, kus iga järgnev lause tuleneb loogiliselt eelnevast. Sellist stiili, millel on oma ranged vorminõuded, kasutati vanahiina tekstides ainult neil puhkudel, kui oli tarvis midagi tõestada või defineerida. Vt Spirin, 1976; Mäll, 1998: 90–107.

¹⁰ "Kuninglikkust" (*wang*) tuleb siin mõista eelpool nimetatud "kuningliku kulu" (*wangdao*) tähenduses.

¹¹ Viide muistsete hiinlaste tavale panna surnutele haapanusena kaasa savist valmistatud inimkujujasi matuse-nukke (*yong*), kes kadunud teises ilmas teeniksid. Konfutsius ja Meng-zi taunisid seda tava, kuna nende arvates tuletas see meelde inimohvrit ja oli sellisena eba-inimlik. Meng-zi tahab selle tsitaadiga esile tõsta sellise kuninga ebainimlikkust, kes halva valitsemisega laseb oma rahval nälga surra. Lunyu selline repliik puudub.

¹² Jini riik Loode-Hiinas oli "kevadete-sügiste" ajastu (770–476 e.m.a) võimsamaid riike, aastatel 632–597 e.m.a ja 546–500 e.m.a (viimasel korral koos Chu riigiga) hegemoon (*ba*). V sajandi jooksul e.m.a lagunes Jin kolmeks iseseisvaks riigiks, millest üks oli Wei ehk Liang (vt ka viide 1) ning ülejäänud kaks Zhao ja Han. Wei kuningas Hui pidas oma riiki Jini õigusjärglaseks ning üritas oma valitsemisaja kestel mitmel korral rivaale Hani ja Zhao sõjaga võita, teiste suurriikide – Qi, Qini ja Chu sekku-mise tõttu sai aga iga kord lüüa ja kandis suuri kahjusid. Sõda Qiga, kus hukkus Wei kroonprints, toimus 340. a e.m.a; juba 20 aastat varem (361. a e.m.a) oli Wei kaotanud läänes maid Qinile; Chu korraldas sõjakäigu Wei vastu 323. a e.m.a.

¹³ Mõeldud on saja ruut-li suurust maad (ca 25km²), mis oli Vana-Hiinas keskmise vasallvalduse suuruseks. Meng-zi arvates võib isegi nii väikesel maal teostada inimliku valitsust.

¹⁴ "Ustavus" (*zhong*) ja "usaldus" (*xin*) on koos "pojalikkuse" ja "vennalikkusega" tähtsamad konfutsianistlikud eetikakategooriad.

¹⁵ Esimene tähendabki "pojalikkust", teine "vennalikkust". Lause mõte langeb kokku Konfutsiuse öelduga "Vestetes ja vestlustes" (I, 6): "Nooruk olgu / kodus pojalik / väljas vennalik." (Mäll 1988, 6).

¹⁶ Kuningas Xiang ("Avitaja") oli kuningas Hui poeg ja troonipärija, valitses Weis aastatel 319–296 e.m.a. Meng-zi kohtus temaga kohe peale kuninga troonile tõusmist 319. a e.m.a, pettus aga temas ja lahkus Weist jäädavalt.

¹⁷ Selles osas esitab Meng-zi lühidalt oma inimliku valitsemise utopia, tõstes esile, et tõeline valitseja valitseb

eeskujul, mitte vägivallega. Inimliku valitseja juurde tuleb rahvas kogu Hiinast (taeva alt) ja see on võimsam jõud kui ükski sõjavägi. Nii saakski teoks kauaoodatud ideaal taevaaluse ühendamiseks.

¹⁸ Kuningas Xuan ("Suuremeelne") – Ida-Hiina (praeguse Shandongi provintsi aladel) võimsaima riigi Qi valitseja. Traditsioonilise kronoloogia järgi valitses kuningas Xuan aastatel 342–324 e.m.a, tegelikult aga aastatel 320–302 e.m.a. (Vt näit Wilhelm 1916, 6.) Hilisem dateering on ilmselt tõesem, sest sündmuste ja Meng-zi raamatu loogika kohaselt, mida toetavad ka Meng-zi eluloolised andmed muudest allikatest, läks ta Qisse peale Weist lahkumist ning jäi sinna 317. aastani e.m.a.

¹⁹ Qi vürst Huan ("Vapper") (valitses 685–643 e.m.a) ja Jini vürst Wen ("Kultuurne") (valitses 636–628 e.m.a) olid "kevadete-sügiste" ajastu mõjukaimad valitsejad Hiina vürstide seas. Kuigi ka Konfutsius vürst Huani kõrgelt hindab (Lunyu, XIV, 15–17) kui taevaaluse ühendajat, on Meng-zi mõlema vana aja vürsti suhtes hinnangutega tagasihoidlikum ega taha kuningas Xuanile nende tegusid eeskujuks tuua.

²⁰ Hu He oli kuningas Xuani ametnik, lähemalt temast midagi teada ei ole.

²¹ Vastselt valatud kella tuli määrida ohvrihärja verega, et tema helin jumalateni kostaks.

²² Meng-zi hindab kuulnud loo põhjal kuninga kaastundlikku südant, kellel isegi härjast hale hakkas. Edasi kritiseerib ta aga kuningat selle eest, et kuigi tal isegi loomast hale hakkab, ei suuda ta oma kaastundlikku meelt rahva suhtes rakendada.

²³ Tsitaat on pärit "Laulude raamatu" tsüklist "Väikesed oodid" (*xiaoya*) laulust "Kaunid sõnad" (*qiaoyan*) (Sishu Wujing 1993: 183).

²⁴ Suure mäe all peetakse silmas Qi piiril asuvat püha Tai mäe (*Taishan*). Põhjamere all tänapäevast Bohai lahte.

²⁵ "Suured oodid", laulust "Tundehardus" (*Sigri*) (Sishu Wujing 1993: 193), mis kuulub taas Wen-wangi ülistavate oodide tsükklisse.

²⁶ Meng-zi näitab siin taas oma absoluutselt eitavat suhtumist sõtta kui poliitilise võimu teostamise vahendisse. Püüda sõja abil taevaalust ühendada on sama mõtetu kui tahta puu otsast kalu püüda.

²⁷ Zou oli pisivaldus Qi naabruses, Meng-zi kodukant. Chu – Tollase Hiina võimsamaid riike, asus lõunas Jangtse vesikonnas.

²⁸ "Juur" (*ben*) – "inimlikkus" (*ren*), mida tuleb otsida oma südamest.

²⁹ Meng-zi vastandab siin lihtrahvale (*min*) õpetlased (*shi*). Vaid õpetlastel piisab sisemist väge selleks, et ka vaesena, ilma püsiva omanduseta järgida oma südant, st olla igas olukorras kindlameelne ja järgida oma ideaale. Lihtrahvas sellega iseseisvalt hakkama ei saa, neid tuleb selleks suunata, mis ongi valitseja kohus. Enne tuleb aga teha nii, et rahval kõik elulised vajadused oleksid rahuldatud. Karistusi näeb Meng-zi valitsemisideaal ette ainult ekstreemjuhuks, kui muud võimalust enam ei ole.

³⁰ Viimases lõigus korratakse varasemas vestluses Liangi kuninga Huiga esitatud valitsemis põhimõtteid.